

REFLEKTION/ KONFRONTATION/ DISKUSSION

Att läsa *Texter*

Nyligen utkom den 1475-sidiga antologin *Texter* (red. Dick Claesson, Lars Fyhr & Gunnar D. Hansson), sammanställd för att ersätta den välanvända men alltmer ålderstigna *Litteraturens klassiker* på de litteraturvetenskapliga grundutbildningarna. *TFL* gav två personer i uppdrag att läsa, kommentera och värdera den i flera avseenden tunga boken.

Pil Dahlerup (1939), är docent i dansk litteratur och ledare för Georg Brandes Skolen vid Köpenhamns Universitet. Hon har bland annat skrivit *Det moderne gennembruds kvinder* (1983), *De-konstruktion – 90'ernes litteraturkritik* (1991), *Dansk litteratur: Middelalder I-II* (1998). 2008 ger hon ut en bok om senmedeltiden.

Ulf Olsson (1953) är professor i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet, och under våren gästlärare vid University of Illinois i USA. I höstas publicerades hans essäsamling *Invändningar: Kritiska artiklar*. Inom kort kommer Michel Foucault, *Diskursernas kamp: Texter i urval*, redigerad av Olsson och Thomas Götselius.

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ ODLANDET AV PRYDNADSBLOMMOR

»Det nya har åtminstone en förtjänst
– och det är just att det är nytt!«

Slår man i lexika upp ordet »antologi« hamnar man förr eller senare i naturen: »collection of the flowers of verse«, som *Oxford English Dictionary* förklarar ordet. Och man anför också den utdöda betydelsen »A treatise on flowers (A distinct use, on the analogy of zoology, ornithology, etc.)«. Bakgrunden till denna »naturalisering« av antologin är naturligtvis den förste antologisten, Meleager, som sammanställde kärnan av den palatinska antologin – *Anthologia Helenike* – strax före år 0. Antologin innehöll dikter från 600-talet före vår tidräkning och skulle komma att sträcka sig ända fram till 1000-talet. Och Meleager kallade sitt urval av epigram för *Stephanos*: krona eller blomstersamling.

Se där förklaringen till att så många antologier pryds av en blomsterkrans, gärna präglad på bandets framsida. Antologin som blomstersamling blev närmast en egen nisch i bokutgivningen, man hittade den på bokhandelns lyrikhyllor eller bland presentböckerna – och bland konfirmandens presenter. Den finns fortfarande, men intar inte någon särskilt framträdande plats i bokhandeln. Det är en typ av bok som aldrig blir omtalad på kultursidorna, som inte ges ut av de största förlagen. Dess bästa dagar har nog varit.

Idag hittar jag den i en lite annorlunda form i bokhandeln. I sin moderna form kan den heta *Istället för en blomma*, utgiven på Känguru förlag 2007 i redaktion av Leif Eriksson. Fast blommorna följer med på köpet: antologin består av dikter ur den klassiska svenska littera-

turen av Creutz eller Stagnelius eller Karlfeldt och många andra, vilka beledsagar vackra färglitografier ur den svenska floran. Ändå tycks Eriksson i sitt förord till boken vara omedveten om (åtminstone låtsas han det) antologins ursprung som blomstersamling.

Antologier vill alltså bli till *natur*. De bryter ut och samlar ihop höjdpunkter ur mänsklighetens kulturella produktion för att föreviga dom, göra dom självklara, till – natur. Men medlet är alltid kultur.

I sin studie av hellenistiska epigram, som mycket riktigt bär titeln *Poetic Garlands*, menar Kathryn J. Gutzwiller att redan mycket tidigt var »the aesthetics of editing« lika viktig som poetens »aesthetics of composition«: antologierna, som Meleagers *Stephanos*, bildade i sig estetiska enheter, medvetet redigerade för att en viss effekt skulle uppnås. Och antologisten betonade sin »ability to project a personal style«, samtidigt som antologin ju byggde på variation.

I viss mån gäller längtan att bli natur också för de antologier som är betydligt mer prosaiska än de romantiserande blomstersamlingarna. Antologier kan numera vara rätt törnebeströdda vandringar i den senaste teoribildningen. Eller arbetsredskap, vardagliga men jättelika samlingar av den typ som bildar underlag för undervisning. De kan heta sådant som *The Norton Anthology of American Literature* eller *Anthologie de la littérature congolaise d'expression française* eller *Litteraturens klassiker*. Men de syftar gärna till den kulturella auktoritet som får deras urval att framstå som naturgivet.

Anders Johansson pekar i *Tidskrift för lit-*

teraturvetenskap 2001:2 på hur Lennart Breitholtz antologi *Litteraturens klassiker*, som legat till grund för svensk akademisk litteraturundervisning i femtio år, blivit till »ett slags andra natur«. *LK* (som dess lika självklara som felaktiga förkortning kommit att lyda – men det är bara i den mest konservativa av ideologiska föreställningsvärldar som klassiker stavas med en versal begynnelsebokstav) är helt enkelt en antologi som förverkligat sig själv.

Och naturligtvis är denna naturalisering av ett urval texter som »klassiker« djupt problematiskt, som Johansson skriver:

Det allvarliga, det som måste uppmärksammas, är den ideologi, den litteratursyn, som inte bara ligger till grund för det fortgående bruket av *Litteraturens klassiker*, utan också – vilket är det mest infernaliska i det hela – *reproduceras* genom detta bruk.

Men också *Litteraturens klassiker* är ett urval – och det är någon som gjort det. Antologier är inte sedimentering ur kulturhistorien, inte naturligt urval. Någon väljer – men med *Litteraturens klassiker* har detta urval kommit att skymmas eller döljas som handling och i stället framstår det som naturgivet. Men det egentligen problematiska med exempelvis *Litteraturens klassiker* är inte den litteratursyn som urvalet bygger på, utan de konsekvenser urvalet får: vilka läspraktiker ger en antologi möjligheterna till, och vilka förhindrar den?

I själva verket kunde man betrakta *Litteraturens klassiker* som ännu en korrupsions-skandal i ett redan illa utsatt ämne: jävnsfiaskona i Vetenskapsrådet, ett system av sakkunnigförfaranden som förlorat all legitimitet genom att det under en lång följd av år överlåtits på alltför få personer, och med exempelvis »lojalitet« som ett viktigt urvalskriterium vid tjänstetillsättningar. Och så *Litteraturens klassiker*: urvalet är inte motiverat, många av de äldsta texterna ges i översättningar som inte har mycket med originalen att göra... Egentligen är det inget fel med de texter som finns medtagna som sådana (vore bara översättningarna ibland lite bättre, och så

vidare), men luckorna, det som *inte* finns med, är det som gör att *Litteraturens klassiker* idag framstår som en alldeles för enkelt framodlad räcka »klassiker«.

Att *Litteraturens klassiker* så länge överlevt i en central position säger något om svensk litteraturvetenskap, om dess ovilja och aktiva motstånd mot varje form av förändring: teoretisk, pedagogisk eller av urvalet texter vi undervisar eller forskar på. *Litteraturens klassiker* duger, just genom sin centrerings på nedärvda »klassiker«, inte till att dra linjer, pröva orsakssammanhang, pröva olika sätt att förstå litteraturen – här tillåts inga sidobelysningar, inga perspektiv underifrån. En gång en praktisk hjälpreda, är antologin idag ohjälpligen en begränsning av vårt ämne, av möjligheterna att undervisa utifrån de olika perspektiv som aktualiserats i den moderna litteraturvetenskapen.

Också yngre lärare har förlitat sig på antologin – och om, som Johansson skriver, »bekvämlighetsskäl« motiverat antologins ställning i undervisningen, då är vi riktigt illa ute. Och när nu en ny, med *Litteraturens klassiker* konkurrerande antologi, finns tillhanda, *Texter från Sappho till Strindberg*, hör jag lärare avvisa boken med argumentet att den är för tung. – Slapp och svag, är det så vi vill att svensk litteraturvetenskap skall beskrivas? Men visst: *Texter* erbjuder hårt arbete. Den går inte att anteckna i, därtill är den typografiskt för hopträngd. Texternas ursprung finns, liksom i *Litteraturens klassiker*, inte angivet. Några ordförklaringar ges inte till äldre svenska texter – samtidigt som det är befriande att se en antologi där svenskt och osvenskt sammanförts. Modernare lyrik, som i *Litteraturens klassiker* återges på engelska, tyska eller franska, ges här bara i svenska översättningar. Man hoppas att förlaget å det snaraste infriar det löfte redaktörerna ger i efterordet: »Textkommentarer, tillkomstdiskussioner och ordförklaringar kräver för vissa verk betydande utrymme. Tanken är att en kommentardel till antologin skall skapas och i sin helhet finnas tillgänglig på nätet.«

Men en hastig vandring på nätet visar att flera universitet och högskolor redan denna termin baserar sin grundundervisning på *Texter*: så förklenat kanske ämnet ändå inte är?

När Johansson skrev om *Litteraturens klassiker* var hans mening inte att vi skall sluta undervisa utifrån kanon:

Poängen är inte att man ska sluta studera klassikerna, snarare tvärtom: det gäller att återerövra litteraturhistorien, slå hål på skenet av natur genom att behandla klassikerna som något alltigenom förgängligt, det vill säga historiskt.

Det är också min åsikt: grundundervisningen skall ha sin tyngdpunkt i kanon. Men den kan ha det bara på vissa villkor, och det viktigaste av dem är att kanon skall diskuteras, hur kanon bildas, dess historia, hur kanon upprätthålls. Frågan är då vad de två antologierna, *Litteraturens klassiker* respektive *Texter* ger för bild av svensk litteraturvetenskap.

När redaktörerna Dick Claésson, Lars Fyhr och Gunar D Hansson kallar sin antologi för det – i vårt sammanhang – verkligen lågspråkliga *Texter från Sapfo till Strindberg* gör man en viktig markering. När jag läste grundkurserna i litteraturvetenskap på mitten av sjuttioalet hette antologierna *Litteraturens klassiker* och *Sveriges litteratur*. Idag heter Stockholmsstudentens kursantologier *Svensk litteratur* och – *Litteraturens klassiker*. Dessa antologier betonar det nationella och det klassiska, och bifogar de signaler om vördnad inför Arvet och Bildningen som skrämmt alltför många litteraturvetare till osjälvständig tystnad. Den nya antologin betonar något annat: för mig signalerar en titel som *Texter* just en existensform för litteraturen, den betonar att detta är olika texter, ur olika sammanhang och av olika status. Och mest av allt betonar den att detta är ett arbetsmaterial, denna samling av bokstäver skall icke traderas utan arbetas med, studeras, analyseras, diskuteras.

Att recensera antologier ur perspektivet av deras urval i enskildheter är inte särskilt intressant. Priset för antologin är ju allt som lämnas åt

sidan. Jag kan tycka att urvalet i *Texter* blir mer nyckfullt ju närmre vår tid vi kommer, vilket är ett av antologiseringens vanligaste problem. Jag kan alltid önska mig ett annat urval av Strindberg, önska mig mer av Nerval, ett utsnitt ur Prudentius *Psychomachia* hade varit betydligt viktigare än de dikter som nu finns. Och så vidare. Tommy Olofsson önskade sig i sin recension av *Texter* mer av Hjalmar Söderberg, och tyckte att Strindberg »som vanligt får breda ut sig.« (*Svenska Dagbladet* 23/2/07) Själv kunde jag önska mig allt av Strindberg i antologin – men för all del också allt av Söderberg. Den enda antologin värd namnet samlar helt enkelt all världens texter i en enda jättelik bok, kallad *Universum*. Nå. De enda som har julafton i sammanhanget är de som sammanställer antologierna: önskelistor får vi skicka någon annanstans. Istället vill jag försöka se vilken bild av svensk litteraturvetenskap man kan konstruera utifrån *Texter*, låt vara att den bilden inte kommer att vara korrekt i detaljer eller fullständig.

Gör man samma analys utifrån *Litteraturens klassiker* framträder alltså, som Johansson visade, svensk litteraturvetenskap som *nature morte*: dess underlag är en död massa av texter varav många i mycket dåligt skick. En vetenskap utan vilja till förändring eller förnyelse – vilket i de flesta vetenskapliga sammanhang är självklarheter, eller själva motorn i arbetet. Eller: en vetenskap som vårdar sig om sitt arv, om den nedärvda traditionen? Jo, visst, det låter sig sägas – men varför är då texterna i så dåligt skick?

Intressant nog så visar sig *Texter från Sapfo till Strindberg* i hög grad vidareföra urvalet i *Litteraturens klassiker*. På min institution är *Litteraturens klassiker* fortfarande underlaget, och min granskning ger vid handen att de flesta av de texter vi har på våra litteraturlistor för Litteraturvetenskap I (alltså första terminens studier) finns med i *Texter*. De viktigaste undantagen är naturligtvis dramerna, där *Texter* har tvingats avstå all dramatik, och några romaner (som *Texter* likaså avstått ifrån). Däremot

är många av översättningarna betydligt bättre. Inte bara modernare utan också bättre, mer trogna mot originalen, samtidigt som de har estetiska kvaliteter. En viktig poäng med *Texter* är att den på ett helt annat sätt än *Litteraturens klassiker* tillåter undervisande lärare att problematisera översättningen som praktik. *Texter* rymmer exempelvis tio olika översättningar av Sapphos »Gudars like«, från Franzéns två översättningar (ack, söta läppars rosenknopp!) från 1790-talet, fram till Magnus William-Olssons och Vasilis Papageorgious samarbete 1999. Det handlar inte bara om olika översättares val, utan om att översättningarna bildar en historisk räckta – de skvallrar om sin tid och dess syn på text, författare och översättning.

Den här typen av finesser är *Texter* fylld av. Kombinationen av traditionellt kanonurval och tilläggsmaterial gör den i god mening användbar eller undervisningsbar. I en stencilerad »lärrarhandledning« till antologin tipsar redaktörerna också om sätt att använda antologin. Man kan i den följa poetikens texter från Aristoteles och fram till Stella Kleves och Mathilda Malings samarbete. Man kan följa kvinnohatets litteratur – men också motståndet: ett utdrag ur *Romanen om rosen* finns med, men den står inte oemotsagd, man kan också läsa Christine de Pisan, ur *Kvinnostaden*.

Samtidigt som *Texter* respekterar kanon, vidareför och varierar den, så har antologin alltså här en mycket mer prosaisk framtoning. Vi märker det redan i titeln. Och en enda bok i stället för 15-20 volymer: här handlar det om en bok ägnad praktisk användning – att försöka läsa den liggande på rygg leder nog till en för tidig död. Inte heller iakttar man så ängsligt den sedvanliga epokindelningen, utan övergår i århundraden snarare än romantik och realism.

Det gör också att *Texter* tycks mig bättre ägnad det som litteraturvetenskapen måste våga idag, nämligen lära ut och diskutera vetenskapliga förhållningssätt till litteratur, vad det kan innebära att läsa, att skriva, att analysera text.

Att idag basera undervisningen på ett kanonbegrepp som klyver litteraturen i bra och dåligt, såsom *Litteraturens klassiker*, är inte särskilt relevant. Men med *Texter* som underlag tror jag att undervisningen kan baseras på kanon, samtidigt som kanon kritiskt granskas.

Texter utvidgar alltså litteraturbegreppet. Åtminstone om vi jämför med *Litteraturens klassiker*. I den nya antologin ingår texter som Comenius om undervisning, eller Burke om det sublimala, Wollstonecraft om kvinnans rättigheter, eller Eckermans samtal med Goethe, och Marx och Engels *Manifest*. Här finns, jämfört med *Litteraturens klassiker*, betydligt mer av dagböcker och brev, mer av vad som tidigare fått bli bakgrund till det »klassiskas« förgrund.

Nå, har vi då nu fått den bästa av antologier, kan nu litteraturvetenskapen återigen slå sig till ro och belåtet somna om? Tvärtom: också *Texter* betalar ett högt pris för sitt urval. Trots antologins uppenbara kvaliteter kan jag fortfarande tycka att den är för konventionell i sin betoning av den klassiska litteraturen, jag hade gärna sett ett betydligt större inslag av satirer och parodier, av tillfällighetsdiktning och reseskildringar, av flygblad och lagtexter.

Och framför allt: detta är fortfarande Västerlandet som speglar sig självt. Är det alltså än idag, 2007, möjligt att ge ut en grundläggande textsamling för den moderna litteraturvetenskapen och låta dess urval bestämmas av texternas västerländska ursprung? Uppenbarligen – och ändå inte. I sitt efterord konstaterar redaktörerna avslutningsvis några begränsningar i urvalet: »Från början var tanken att också viktiga dramatiska texter skulle ingå, liksom att arabisk, bysantinsk, persisk, indisk och kinesisk litteratur skulle representeras. Det är vår förhoppning att vårt arbete kommer att följas av separata volymer inom dessa områden.« Hoppas kan man – men varför så blygsamma förhoppningar? Skall vi inte ha texter från indiska, afrikanska, arktiska och asiatiska kulturer, utöver de nämnda, i vår undervisning?

Men hur kan då litteraturvetenskapens grundundervisning se ut om den baseras på *Texter*? Det är lätt att instämma i Sara Danius sammanfattning av litteraturhistorien: den består idag »till övervägande delen av sex, våld och snusk.« (*Dagens Nyheter* 2/6/07) Är inte det en lysande utgångspunkt för den som vill göra litteraturhistorien angelägen idag?

Bästa texten? Självklart Pietro Aretinos bidrag på sidan 493, ur *Otuktiga sonetter* – se där en klassiker definierad: »Jag önskar detta ljuva kunde vara/ och vi fick bola intill tidens slut«.

Nu är varken kärlek eller klassiker eviga, båda tycks snarare vara effekterna av kulturella praktiker. Och de praktiker litteraturvetenskapen idag bör utsätta texter för är inte kanonisering, inte tratering, utan ifrågasättanden: den måste ställa frågor om varför dessa texter finns. Men inte som frågor om de intentionella handlingar som konkret skapar dem, utan som analyser av de villkor som möjliggör dem. Innebär det att formanalysen skall utgå? Inte alls: den är en väsentlig del i det konkreta arbetet med texterna som försöker förstå dem som diskurs, som händelser och därmed som historia, och inte som kanon och därmed som natur. Jag tror att den litteraturvetenskap som idag skall ha legitimitet och samhällsrelevans måste ställa frågor som mindre handlar om vad texten betyder och mer undra om varför den finns till: det handlar om Deleuzes frågor om »var? när? hur?« är en text.

Samhällelig relevans handlar om att motsätta sig makten. Litteraturvetenskapen försöker alltför lättvindigt göra det genom att hänvisa till eviga värden och traditioner. Jag tror att en bättre väg är att göra ämnet djupare historiskt (jag vet att varje läsare nu förstår att ett då och då infogat betydande av det »historiska« idag är ett diskursivt villkor för varje tal om litteraturvetenskapens nutid och framtid). Men det kan göras bara om litteraturvetenskapen vågar ställa frågor också om sig själv, om motiven till och villkoren för att denna på många vis underliga vetenskap faktiskt existerar och utövas. Det arbetet kan inte bestå i att antologisera sak-

kunnigutlåtanden från professorstillsättningar och kalla det vetenskap: vi måste ifrågasätta och granska de praktiker vi är delar av och själva utövar. Redan antologiseringen som praktik är ett problem jag mycket hellre skulle läsa en avhandling om, än ytterligare en studie i något eller några verk av ännu en fortfarande levande svensk författare.

Ingen antologi i världen kan lyckligtvis garantera att vi ställer dessa frågor till oss själva, eller att kritiska frågor ställs i den konkreta undervisningssituationen. Men det material vi undervisar på måste möjliggöra olika typer av frågor: de kan vara komparativa eller mediehistoriska, psykologiska eller diskursanalytiska, idéhistoriska eller queerteoretiska. *Litteraturens klassiker* gör inget för att underlätta detta frågande, tvärtom inbjuder antologin till naturbetraktelser. *Texter* möjliggör en modernisering av undervisningen.

Nu kan bara vårt användande av antologin på allvar pröva den, frilägga dess möjligheter och begränsningar. Det är en fantastisk bok – ändå är det min förhoppning att den så småningom ska visa sig bli förlegad, inaktuell och ett hinder för utvecklingen. Då visar vår vetenskap att den fortfarande vill något. Och vågar det.

Men fortfarande drömmer jag om en grundkurs i litteraturvetenskap, baserad på en enda text, en enda bok som inte är en antologi. Varje form av representativitet i textunderlaget skulle alltså vara borta – i stället en enda men livsviktig bok. Och lärarens arbete inriktat på att levandegöra denna enda text, möjliggöra den, visa på dess existensvillkor då och nu, dess relevans då och idag. En bok om vilken studenterna efteråt kunde citera den polske koncentrationslägerfånge som Alberto Manguel citerar i sin *Nattens bibliotek*: »Boken var min bästa vän, den svek mig aldrig, den tröstade mig i min förtvivlan, den talade om för mig att jag inte var ensam.«

– Frågan är bara vilken text det skulle vara.